

MUHAMMED b. TUĞÇ

158, 164, 262-264, 289, 398, 431; II, 142-143, 185, 253, 259, 261-262, 364-365, 379, 389; Seyid İsmâîl Kâşif, *Mîṣr fi ‘ahdi l-Iḥṣâdîyyîn*, Kahire 1970; M. Canard, "Une Lettre de Muhammad ibn Tugâ al-İhsîd emir d'Egypte à l'empereur romain Lécapène", *Byzance et les musulmans du proche orient*, London 1973, VII, 189-209; Hitti, *İslâm Tarihi*, III, 716-717; Hasan İbrâhim, *İslâm Tarihi*, IV, 37-41; Hamdi Alaslan, *İhsîdiler Devleti: Siyasi Tarih, Sosyal Ekonomik ve Kültür Hayatı* (doktora tezi, 1989), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 7-99; Şâkir Mustafa, *Mevsû'atü düveli'l-âlemi'l-İslâmî ve ricâlihâ*, Beyrut 1993, I, 344 vd.; Ahmed Abdûrrâzîk Ahmed, *Târih ve aşâruha'l-İslâmîyye*, Kahire 1993, s. 141-152; C. H. Becker, "İhsîdiler", IA, V/2, s. 945; R. Guest, "Muhammed b. Tuğç", a.e., VIII, 484-487; J. L. Bacharach, "Muhammed b. Tughjî", EI² (Ing.), VII, 411; Ahmet Ağıraçka, "İhsîdiler", DA, XXI, 551-553.

Asrı Çubukcu

MUHAMMED b. VADDÂH

(bk. İBN VADDÂH).

MUHAMMED b. VÂSÎ'

(محمد بن واسع)

Ebû Bekr Muhammed b. Vâsî' b. Câbir el-Ahnes el-Ezdî (ö. 123/741)

Muhaddis ve sâfi.

Basra'da doğdu. Enes b. Mâlik, Mutârif b. Abdullah başta olmak üzere tâbiîn neslinden hadis almış, kendisinden de on beş kadar hadis rivayet edilmiştir. Müslüman, Ebû Dâvûd, Nesâî ve Tirmîzî gibi hadis imamları onun rivayetlerine eserlerinde yer vermiştir. Basra emîri tarafından kendisine teklif edilen kadılık görevini kabul etmediği, Mekke'ye ve bir ara Merv'e gittiği. Kuteybe b. Müslîm'in ordusunda Horasan fethine katıldığı belirtilen Muhammed Basra'da vefat etti.

Muhammed b. Vâsî' zühd ve takvâsıyla tanınmıştır. Kurra*yı hükümdarları yanına onlara yaranmaya çalışan, dindarların yanına gelince âbid kesilen riyâkârlar ve Muhammed b. Vâsî' gibi sâdikler diye ikiye ayıran Mâlik b. Dînâr onun rahmân olan Allah'ın kurrâsı olduğunu, Muhammed b. Mihzem bütün yıl kimseye hissettirmeden oruç tuttuğunu, Ca'fer b. Süleyman da ibadetlerinde gevşeklik görünce ona bakarak tekrar ibadete yöneldiğini söyler. Yakın dostu Hasan-ı Basrî, Muhammed hakkında "Kur'an'ın süsü" ifadesini kullanmıştır. Muhammed b. Vâsî'in sahâbe ve tâbiîn neslinden birçok

kişinin sohbetine katıldığını belirten Hûcivîrî onun her şeyde Allah'ı gördüğünü ifade eden sözünü naklettikten sonra bu sözün müşâhede makamında söylendiğine dikkat çekerek konuya ilgili geniş açıklamalarda bulunur (*Kesfû'l-mâhcûb*, s. 187).

Emîr Bilâl b. Bürde'nin, yöneticilerle sâmîmiyet kurmamaya özen gösteren ve sultana yakın olmaktadır mîrzâklarla yaranan yerlerde sürükleme meyi tercih ettiğini belirten Muhammed b. Vâsî'e kazâ ve kader hakkındaki görüşünü sorduğu, onun, "Ey Emîr! Allah kiyamette kullarına kazâ ve kaderi değil yapıp ettiğilerini soracak" dediği, kendisine, "Allah'ı biliyor musun?" diye sorulduğunda da, "O'nun bilen az konuşur ve sürekli hayret içinde olur" diye cevap verdiği rivayet edilmektedir.

Muhammed b. Vâsî' el emeğine büyük önem vermiştir. Geçimini çalışarak sağlamanın bedenin zekâtı sayıldığına söylemiş, sabır, tevekkül ve rizâ konusunda tavsiyelerde bulunmuştur. Ona göre en faydalı ibadet insanlardan Allah'a sığınmaktadır. Kul bütün kalbiyle Allah'a yönelirse Allah da müminlerin kalplerini ona yöneltir. Kur'an'ın âriflerin bahçesi olduğunu söyleyen Muhammed b. Vâsî' tasavvufu huşû, nefsi hor görme, kanaatkârlık ve alçak gönüllülük olarak tanımlamıştır. Onun bu tanımı tasavvufun ilk tariflerinden biri olması bakımından önemlidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 345-357; Hûcivîrî, *Keşfû'l-mâhcûb* (Uludağ), s. 187, 408, 475; İbnü'l-Cevzi, *Sîfatü ş-sâfîve*, III, 266-271; Feridüddîn Attâr, *Tezkire* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1991, s. 93-95; Zehebî, *el-'Iber*, I, 121; İbn Hâcer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, IX, 500; Şa'rânî, *et-Tabâkât*, I, 29; Münâvî, *el-Kevâkib*, I, 161; Ali Sâmî en-Neşârî, *Neş'etü'l-fikri'l-felsefî fi'l-İslâm*, Kahire 1978, III, 168-171.

ETHEM CEBEÇIOĞLU

MUHAMMED b. YÛSUF el-EZDÎ

(bk. EBÛ ÖMER el-KÂDÎ).

MUHAMMED b. YÛSUF el-HAFSÎ

(bk. ETTAFEYYÎŞ).

MUHAMMED ZÂFİR

(bk. ŞEHÝ ZÂFİR).

MUHAMMED ZÂHİD KEVSERÎ

(bk. ZÂHİD KEVSERÎ).

MUHAMMED ZİHNÎ EFENDÎ

(bk. MEHMED ZİHNÎ EFENDÎ).

MUHAMMEDÂBÂD

(محمد آباد)

Hindistan'da bazı şehirlerin tarihteki adı.

Farsça "bayındır yer, mâmûre" anlamındaki âbâd kelimesinin Muhammed adına eklenmesiyle elde edilen bir şehir adıdır. Bölgedeki birçok yerleşim merkezi, müslüman sultanlıklar tarafından fetihedişinden veya yeni kuruluktan sonra genellikle bir süre için bu adla anılmıştır. Bunlardan en çok bilinenler Meysûr (Karnataka), Gucerât ve Uttar Pradeş eyaletlerinde olanlardır.

Dekken'deki Karnataka eyaletinde, Haydarâbâd'ın 100 km. kuzeybatısında deniz seviyesinden 700 m. yüksekte kurulmuş bulunan Muhammedâbâd günümüzde Bîder adıyla bilinmektedir ve aynı ismi taşıyan bir idarî bölgenin merkezidir. Bîder 722'de (1322) Muhammed b. Tuğluk tarafından fethedildi. 827 (1424) yılında Behmenî Sultanı I. Ahmed yönetim merkezini Ahsenâbâd'dan (Gülberge) buraya taşıdı ve adını Muhammedâbâd olarak değiştirdi. 897'de (1492) Berîdşâhîler'in, 1028'de (1619) Âdîlşâhîler'in ve 1067'de (1657) Bâbürlüler'in eline geçen şehir XVIII. yılının başlarında Haydarâbâd Nizamîğî'na bağlandı; Hindistan'ın bağımsızlığından sonra 1956'da Meysûr eyaleti topraklarına dahil edildi. Bîder'de Sultan I. Ahmed tarafından 832 (1429) yılında yaptırılan kale yer yer 10 m. yüksekliğe ulaşan suralarla çevrilidir ve tezyinatlı üç ana girişile dikkat çeker. Kale içinde, muhtemelen bölgedeki ilk İslâm mimari eseri olan 727 (1327) tarihli Solah Hambâ Camii, Mahmud Şâh'ın sarayı (Rengîn Mahal), bir hamam, gösterişli bir bahçe (Lâl Bâğ) ve sultanların halkın şikayetlerini dinledikleri Dîvân-ı Âm yer almaktadır. Şehirde bulunan diğer eserlerden Cuma Camii 833 (1430), Kali Mescid 1105 (1694) tarihlidir. Özellikle üç Behmenî sultanına vezirlik yapan Mahmûd-î Gâvân döneminde çok gelişen şehirde, onun 877'de (1472) Türkistan medreselerine benzer şekilde inşa ettiirdiği medrese minaresi, kubbeli hücrele-

ri ve kütüphanesiyle bir külliye idi. 1699'da yıldırım isabeti alan, daha sonra Bâbûrlü kuşatması sırasında duvarları yıkılan medresenin çini ve seramik süslemelerinden kalıntılar hâlâ mevcuttur. Burada ayrıca Behmenî ve Berîdşâhî sultanlarıyla Alâeddin Şâh'ın hocası Halîlullah'ın türbeleri bulunmaktadır. 2001 yılı sayımına göre nüfusu 172.298 olan şehirde metal el sanatları ve özellikle kakmacılık gelişmiştir.

Gucerât eyaletindeki Muhammedâbâd, Gucerât Sultanı I. Mahmud (Begerhâ) tarafından 887'de (1482) fethedilen antik Çampânır şehrinin yerine kuruldu ve idare merkezi Ahmedâbâd'dan buraya taşındı. Yirmi üç yıl süren bayındırlık faaliyetlerinden sonra şehir camileri, saray ve konakları, çarşları, pazar yerleri, meydanları, bahçeleri, havuzları ile muhtesem bir görünüm aldı ve aynı zamanda bir ticaret merkezi oldu; özellikle ipekçilik, dokumacılık ve kılıç yapımında ün kazandı. Buradaki 919 (1513) tarihli Cuma Camii 30 m. yüksekliğinde iki minaresi, 172 sütunu, yedi mihrabı, teziniyatlı taçkapısı ve geniş avlusuya Gucerât Sultanlığı dinî mimarisinin en güzel örneği kabul edilir. Naginas Camii de bîlhassa ülküp ve teziniyat bakımından dikkat çeker. Batı Hindistan'ın en güzel şehri unvanını taşıyan Muhammedâbâd, Hint-İslâm mimarisinin doğduğu yerlerden biri olarak gösterilmekte ve bu mimarinin en önemli örneklerinin bulunduğu Fetihpûr Sikri ve Bîder ile anılmaktadır. Sultan Bahâdîr Şâh'ın vefatından (943/1537) sonra burası terkedilerek sultanlığın merkezi tekrar Ahmedâbâd'a taşındı. 1803'te İngilizler bölgeye hâkim olduğunda şehirde sadece 500 kadar nüfus kalmıştı. Günümüzde sit alanı konumunda bulunan Muhammedâbâd'daki İslâm ve İslâm öncesi mimari eserleri koruma altına alınmıştır (Uttar Pradeş'teki Muhammedâbâd için bk. BENÂRES).

BİBLİYOGRAFYA :

Fırışte, *Gülşen-i İbrâhîmî*, Leknev 1867, I, 627; II, 384, 387; Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, Ankara 1946, I, 395-397; Ghulam Yazdani, *Bidar: Its History and Monuments*, Oxford 1947; P. Brown, *Indian Architecture (Islamic Period)*, Bombay 1981, s. 56-57; S. Grover, *Islamic Architecture in India*, New Delhi 1996, bk. indeks; G. Michell - M. Zerbrowski, *The New Cambridge History of India: Architecture and Arts of the Deccan Sultanates*, Cambridge 1999, s. 31-35, 70-90 vd.; H. K. Sherwani - J. Burton-Page, "Bidar", *EI²* (ing.), I, 1199-1201; Mohibbul Hasan, "Mahmûd I", a.e., VI, 50; I. Husain Siddiqui, "Mahmud I", *DIA*, XXVII, 348.

Azmi Özcan

MUHAMMEDİYYE (محمدیہ)

**Yazıcıoğlu Mehmed'in
(ö. 855/1451)**

**Osmanlı dînî-tasavvûfi
kültürüne ulaşmasına katkıda bulunan
manzum eseri.**

Yazıcıoğlu Mehmed (Muhammed), kardeşi Ahmed Bîcan'ın teşvikyle Arapça kaleme aldığı *Meğâribü'z-zamân li-ğurûbi'l-esyâ' fi'l-'ayn ve'l-'iyân* adlı eserini Türkçe'ye çevirmesini ondan istemiş. Ahmed Bîcan'ın bu eserden hareketle *En-vârû'l-âşîkîn'i* ortaya koymasından bir müddet sonra bu defa kendisi, *Meğâribü'z-zamân'*ın özellikle Hz. Peygamber ve ashâbiyla ilgili kısımlarını Türkçe olarak yeniden yazmış ve eserine *Kitâbü Muhammediyye fi na'ti seyyidi'l-âlemin habîbillâhi'l-a'zam Ebî'l-Kâsim Muhammedi'îl-Mustâfâ* adını vermiştir. Müellif Resûl-i Ekrem'in diliyle aktardığı, "Yenile mevlidim çıksın cihâna / Eğerci söylenil dehren-fe-dehrâ" beytiyle, na't diye nitelendirdiği eserinin aynı zamanda mevlid özelliği taşıdığını işaret etmektedir. Mevlidlerde yer alan bütün bölgeleri içeren ve dinî törenlerde mevlid gibi okunduğu bilinen eser siyer-mevlidler arasında girecek dinî-destanî bir muhteva taşımaktadır. Yazıcıoğlu, çilehânesinde zikir ve ibadetle meşgul olduğu sırada bazı yakınlarının kendisinden Hz. Peygamber hakkında bir kitap kaleme almasını istediklerini, daha önce birçok siyer ve mevlidin yazılmış olduğunu söyleyerek bu tekliyi kabul etmediğini, ancak rüyasında Reşûlullah'ı görüp ondan, "İçir hikmet şârâbin ümmetime / Sözümü söyle halka âşikârâ" emrini alınca eseri yazmaya başladığını belirtir. Muhammediyye 853 Ce'mâziyelâhirinde (Ağustos 1449) Gelibolu'da tamamlanmıştır.

Değişik konularдан manzumelerden oluşan Muhammediyye üç bölümde incelenbilir. 1. Yaratılışla ilgili kısım (1-1413. beyitler). Mülemlâma bir tevhidin ardından bir na't ile başlayan bu bölüm Hülefâ-yi Râşîdîn'in övgüsü, sebeb-i te'lîf ve içinde bir tevhidin yer aldığı "iftitâhu'l-kitâb" ile devam eder. Devriyye-i arşîyye tarzında kaleme alınan bu kısım önce Hz. Muhammed'in nurunun, daha sonra kâinatın onun şanına yaratılması anlayışı üzerine kurulmuştur. Cennetin, cehennemin, yerlerin, göklerin, meleklerin, cinleerin, şeytanların, diğer mahlûkatın, Âdem ve Havvâ'nın yaratılışı, bu ikisinin cennet-

ten yeryüzüne inmesi, Arafat'ta buluşmaları da aynı bölümde işlenen başlıca konulardır. 2. Siyer-mevlid bölümü (1414-4756. beyitler). Burada Hz. Âdem'den itibaren bütün peygamberlerin bazı özelilikleriyle tanıtılmasından sonra Hz. Muhammed'in doğumu, hayatı, savaşları, mûcizeleri, Ehl-i beyt'i ve halifeleri anlatılır. 285 beyitlik bir mi'râciyyeyi de içeren bu kısmda ayrıca Kur'an-ı Kerîm'in hususiyetleri, Fâtiha, İhlâs gibi sûrelerin tefsiri, hadis şerhleri, Reşûlullah'ın nasihatleri, salavat getirmenin faziletleri, ibadetlere ve cihada teşvik gibi konular yer almaktadır. Muhammediyye'nin halkın üzerinde en etkili kısmı olan "Vefât-ı Muhammed" bahsi de buradadır. Bu bölüm Hz. Fâtima'nın, Hulefâ-yi Râşîdîn'in, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in vefatlarıyla ilgili mersiyelerle aşere-i mübeşere ve ashâb-ı Suffe'nin tavşifinin ardından bir münâcâatlâ sona erer. İfrat ve tefritten uzak bir yaklaşımla kaleme alınan "Vefâtü'l-Hasan ve'l-Hüseyin" başlıklı elli dört beyitlik Kerbelâ mersiyesi muharrem törenlerinde asırlarca okunmuştur. Mersiyenin Zâkirî Hasan Efendi tarafından nühüft makamında yapılan bestesi Türk dinî mûsiki-sinde türün en çok rağbet gören örneklerinden biri sayılır. 3. "Fasl fi eşrâti's-sââ" başlığından itibaren gelişen kısım (4757-8765. beyitler). Burada kıyamet alâmetleri, deccâlin çıkışları, nûzûl-i Îsâ, Ye'cûc ve Me'cûc, dâbbetü'l-arz, güneşin batıdan doğuşu, tövbe gibi konular işlenmiştir. Kıyametin kopması, sûr-i İsrâfîl, haşr, havz-ı kevser, livâ'îl-hamîd, şefaat, hesap ve kitap, sırat, cennet ve cehennem hakkında bilgilerin ardından hâtime kismi gelir. Bu kısmda müellif ayrıca eserin telîf sebebini, Hz. Peygamber'i ve Hacı Bayrâm-ı Veli'yi rüyasında görmesini anlatır. Mahmud Paşa, Ahmed-i Hâs, Dervîş Bayezid, hocaları Zeyne'l-Arab ile Haydar-ı Haffî'ye dair mâlûmat verir. "Eğer Rûm'un revânında görürsem ben dilârâyî / Revânnâna revân edem Semerkand u Buhârâ'-yi" matla'lı meşhur na'tın ardından eser bir dua ve münâcâatlâ son bulur. Yazıcıoğlu, Muhammediyye'yi yazarken Fahredîn er-Râzî, Zemahşerî, Gazzâlî, Mûcâhid b. Cebr, Nevehî, Kâdî İyâz, Tahâvî, Mâtûridî, Molla Câmî gibi âlimlerin eserlerinden istifade etmiş, ayrıca kaynaklarındaki İsrâiliyat'a ve mevzû rivayetlere de yer vermiştir.

Eserde başta hezec olmak üzere aruzun çeşitli bahirleri kullanılmış, uzun kâlipların ardından kısa kalıpların seçilmesi eserin daha başarılı ve etkileyici olmasını